

A PROPÒSIT DEL «TESEU» DE GABRIEL FERRATER

Rosa Planas Ferrer

Cal parar l'atenció en el títol de *Les dones i els dies*, capturat d'Hesíode pel poeta Gabriel Ferrater i emergit en forma nupcial per a la intensa vida d'una literatura perseguida. Sembla que Ferrater concebí tot un himne, engarjolant enigmàtiques profecies, a través de temes que conduïen a un espai volgudament allunyat de la immediatesa bruta d'una postguerra fecal. El poemari descriu el poeta i la identificació que proporciona de Teseu = Gabriel Ferrater és massa temptadora com per a negligir-la. Però cadascú és qui és, i Teseu, el mite, no respon a una sola dimensió ni als requeriments d'algú que cerca en altri la justificació dels seus gustos personals. Així estant, cal perseguir la història i veure qui és qui en aquest poema, que tanca com una clau tot el sentit críptic del text que hem de llegir tanmateix arrelat, tant en el títol com en el personatge, en la Grècia clàssica.

El primer vers ens situa a la porta d'entrada del laberint: «Un sol fil», la qual cosa indica clarament que només existeix un camí que, tot i ser «daurat», il·lumina la fosca de la memòria. El vers ens retorna a la negritud essencial de l'època de l'escriptura, de l'existència del poeta, de l'individu que ha excarcarat en forma de paraules uns patiments que nodreixen els temps anteriors, negres i obscurs i que, com en el relat d'Hesíode, marquen les èpoques dels déus amb metalls simbòlics: ferro, bronze, or, sols que aquí el metall s'ha alambinat en paraules, en un altre codi. En el poema «A l'inrevés», que és el 16 de la part 1, l'aranya ja existeix com una prefigura de Teseu: «la paciència de l'aranya que escriu la seva fam, / el cos amb quatre cames i dos caps / en un solar gris de crepuscle».⁷⁶ L'aranya bicèfala apunta a la doble naturalesa de Teseu i també del mateix poeta. Quan acabi el poemari, haurà trobat un sol fil de l'època daurada, i serà el qui el guïï vers la sortida. L'aranya és cega, però hi veu a través del fil daurat que va teixint.

⁷⁶ GABRIEL FERRATER: *Les dones i els dies*. Edicions 62, Barcelona, 2010, p. 48. Aquesta és l'edició que hem fet servir per a aquest article.

Però els versos que segueixen mostren també la ceguesa del qui ha trobat un fil que tanmateix no pot il·luminar-lo perquè ell és tan cec com l'aranya:

No trepitges fort,
i et fas sofrir els ulls
a seguir la trama
pels vells corredors.

Tentineja, camina sense seguretat, en realitat no hi veu. Però, era Teseu, el rei d'Atenes, cec? No gens. L'heroi s'encarrega de proporcionar set joves i set al·lotes escollits per al gust del monstre. Era un diplomàtic de la monstruositat, un mitjancer entre les tenebres i la llum, que va davallar a l'Infern (a l'Hades) per a fer preguntes, i que es va casar amb dones que odiaven els homes. Potser ell mateix era un misogin, o potser no era ben bé un home? L'engany de les veles provocà el suïcidi del seu pare. S'equivocà en hissar les negres en comptes de les blanques? O tal vegada era una enganyifa més per heretar el tron de son pare. La valoració que Ferrater fa del traïdor no permet distreure'ns: «M'entusiasma la imatge / del general traïdor. El que em revela / no pot trair-me. Estòlid, manifesta / que es traeix amb franquesa, a plena llum.» («Lliçó d'història»⁷⁷).

La identitat que recupera Ferrater, el seu vestit poètic, és el Teseu que enganya o el que mata monstres? O és tal vegada «algú que pots dir / que és tu mateix, sempre / fa camí amb tu». La veu que acompanya aquest «sempre» és la consciència o la malaltia mental? Si més no, la figura que es projecta en la tapisseria com una ombra desmembrada de la pròpia persona i que t'invoca mentre vas caminant a les palpentes és la mateixa que evoca Henry James (en *The figure in the carpet*) i que conta una història diferent de la que es va mostrant.

Hi ha un element invisible que s'interposa entre la figura projectada i la pròpia figura i és aquesta «por successiva», l'adjectiu no s'escau amb el nom. La por és seqüencial, mai successiva, però per què es permet Ferrater aquesta llicència? Què ens vol fer endevinar amb una associació tan poc apropiada? Al meu parer, sembla que vulgui mostrar una mena de continuïtat en un estat psicològic. La por s'intensifica si és «successiva» perquè no s'interromp, no es trenca, i cau tan gràvida com una pedra sobre les espatlles de Teseu errant, que camina sol i a les fosques, que se sap atrapat en el fil que debana i que ja no pot defugir el combat amb el monstre que s'apropa. Teseu sempre se n'ha sortit però en aquest cas no té escapatòria, no pot recular vers un pla calculat, ara és ell sol el qui té davant el tall de la profunditat, un abisme que no es pot

⁷⁷ GABRIEL FERRATER, *Les dones i els dies*, p. 57.

descriure més que amb la «por successiva» d'una trobada única. El monstre i Teseu, dues versions d'una mateixa naturalesa, ja que el Minotaure és el seu germanastre.

En la segona part del poema, la dissociació s'ha produït, el doble sorgeix de l'ombra espessa i amb ell la doble veritat de la persona que només és una part coneguda però que inclou aquesta segona i desconeguda:

No retrobaràs
la teva ombra espessa,
el dúctil propòsit
amb què saps traïr,
fins que surtis on,
a la llum del sol
(«quina? quina?» et crida
la gralla) plegades,
t'esperen les dones.

La traïció, com hem vist abans, és element constitutiu de la personalitat de Teseu. El personatge és un gran mistificador que perjudica les persones que l'envolten: «saps traïr». A vegades, el traïr és un fugir, i d'altres significa aconseguir allò que vol per damunt de qualsevol altra consideració. Ferrater s'arrapa a la paret de les paraules per a dir que tots som Teseu, i necessitam entrar en el laberint per a realitzar l'acte heroic de sortir-ne. De vegades, el camí amb les asprors dels escaires va arrabassant fragments de carn, de la carn interior, on rau l'essència d'allò que veritablement som. Ens desconstruïm dintre del laberint.

I d'aquell ball meravellós de les grues, del qual Teseu era el ballarí principal i que reproduïa els moviments de dansa realitzats a l'interior del laberint, en resta en el poema de Ferrater només el tornaveu de les gralles, còrvids negres i sagaços, que saben parlar i que responen amb paraules enigmàtiques: «quina? quina?». La pregunta sembla proposar una elecció, una tria, entre les dones.

De la primera edició *Les dones i els dies* de 1968 fins avui han passat una Primavera (la del maig de 1968) i molts d'estius (erms i estèrils). La societat ha evolucionat fins al punt de ser un «minotaure» per a un/a poeta que ressuscités avui després d'una llarga letargia. La percepció del cos també ha canviat i és una altra. La permutabilitat del sexe s'ha racionalitzat i permet transitar per l'androgín. Sant Agustí a *La Ciutat de Déu* (V, 6) es preguntava: «Què hi ha de tan concernent

al cos com el sexe? I, encara així, sota la mateixa posició dels astres foren engendrats bessons de diferent sexe.»⁷⁸

Segons algunes versions del mite, la mare de Teseu s'allità amb un déu i amb un mortal la mateixa nit.⁷⁹ Així doncs l'heroi, d'una banda, descendia del déu del mar, Posidó, i de l'altra, del rei d'Atenes, Egeu. Però aquesta qualitat li proporcionava alhora l'ambigüitat sexual. Potser aquest sigui el motiu pel qual el poema amaga un alliberament fictici: «esperen les dones».

En el «Catàleg de les dones», recuperat dels fragments que deixà inconclusos Hesíode, es parla de la relació estranyament confusa de Teseu amb les dones, entre d'altres coses, diu: «en fer el recompte de les que foren dones de Teseu, ... unes ho foren per amor, d'altres per rapte i d'altres per esponsalícis legítims».⁸⁰ La llista inclou noms insignes com Helena (rapte), Ariadna (la princesa que l'ajudà en el laberint), Antíope (la reina de les amazones), les filles de Cerció i Sinis, i finalment Períbea, mare de l'heroi Àiax. Coneixem la desesperació d'Ariadna, abandonada per Teseu, després d'incomplir les seves promeses. Quines són, després de tantes relacions frustrades, les dones que esperen al final del poema ferraterià? Les abandonades, les que encara ha de conèixer, les que prefiguren el temps futur o simplement són formes que el mateix poeta ha d'adquirir en la vida que pretén viure?

Com he dit abans, la sexualitat de Teseu és lleugera, poc compromesa, va de l'extrema feminitat d'Ariadna a la virilitat femenina d'Hipòlita. Ignoram el camí del cos de Teseu, que potser és una trampa, com el fil de l'aranya que enxampa les ingènues mosques. A les acaballes del llibre, Ferrater no ens desvela aquest misteri. En els quatre poemes que conformen el Suplement, i que només sortí en edicions posteriors a la de 1968, el poema «Any» ens dona una pista: «Tinguem els cossos astuts. / Que coneguin un camí / doble, car així convé.» Entre el secret i l'avís, en un garbuix-teranyina que implica un cop més el laberint i l'Ariadna-fil, es teixeix la conspiració política, que tampoc no és aliena a la conspiració dels cossos. Teseu fou el primer rei a instaurar una república i a convertir el seu poble en sobirà. Donà al poble una constitució que es mantingué vigent fins l'arribada al poder dels tirans.

El doble cos és juntament amb la conspiració part d'un mateix secret compartit, afectat d'una «insistent aigua de paraules, / sempre creixent», que «va ensulsiant els marges / de la vida que vaig creure real.» («Fi del món»)⁸¹ Teseu preconitza un canvi vital però també social, l'adveniment d'un règim nou i democràtic que ha quedat sepultat per la contesa civil. El

⁷⁸ *Obras de san Agustín*, edició bilingüe llatí-castellà, edició de Fr. José Morán, O.S.A., Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1958, vol. XVI-XVII, p. 343. [La traducció és meua.]

⁷⁹ Cf. ROBERT GRAVES. *Los mitos griegos 1*, Alianza Editorial, Madrid, 1985, p. 406.

⁸⁰ HESÍODO. *Obras y fragmentos*, Biblioteca Clásica Gredos, Madrid, 1983, p. 267.

⁸¹ GABRIEL FERRATER, *Les dones i els dies*, p. 63.

legislador ocult emergeix a la fi del poemari, secundat per les dones que, sacerdotesses de l'incert, revelen una nova vida més independent del sexe i la política.